

ВІДГУК

офіційного опонента - кандидата економічних наук,
доцента кафедри фінансових технологій та консалтингу
Львівського національного університету імені Івана Франка

Грудзевич Уляни Ярославівни

на дисертаційну роботу

Добрянської Наталії Борисівни

на тему: «Трансформація фінансової поведінки домогосподарств в Україні в
умовах цифровізації»

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування
галузі знань 07 Управління та адміністрування

Аналіз результатів дисертаційної роботи Добрянської Наталії Борисівни дає змогу сформулювати наступні висновки щодо її актуальності, обґрунтованості наукової новизни положень, висновків та практичних рекомендацій, загальної оцінки дослідження, основні положення якого подані до захисту.

Актуальність теми дисертаційної роботи

Фінансова поведінка в умовах цифровізації набуває ознак її трансформації та раціоналізації. На даний час цифрові технології відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку економіки та фінансової сфери будь-якої розвинутої країни. Наслідки цифровізації економічних відносин особливо яскраво відчуються у сфері фінансових послуг, де фінансові установи намагаються максимально використати потенціал цих технологій та підвищити якість послуг, які ними надаються. Проте, сучасні цифрові технології по-різному впливають на поведінку суб'єктів фінансового ринку. З одного боку, це, звісно, призводить до покращення фінансових процесів, появи нових можливостей фінансової діяльності за умов збереження якості обслуговування суб'єктів господарювання та зростання досягнень, а з іншого, може стати причиною появи ризиків та небезпек у фінансовій поведінці. Тому виникає потреба у дослідженні питань щодо можливих сценаріїв фінансової поведінки домогосподарств, в умовах цифровізації, виокремлення основних напрямків раціоналізації фінансової поведінки домогосподарств та пошуку шляхів попередження загроз, які можуть виникати у процесі використання інструментів цифровізації у фінансовій діяльності.

Зважаючи на зазначене вище, обрана здобувачем тема є актуальною, оскільки присвячена дослідженню особливостей фінансової поведінки домогосподарств в умовах цифровізації як з позицій теоретичного осмислення, так і з позиції прикладної науки і практичного застосування в сучасних умовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація узгоджується із загальними напрямами наукової діяльності кафедри фінансових ринків та технологій Державного податкового університету, зокрема, держбюджетною темою «Державні запозичення в системі публічних фінансів» (2021-2025 рр.) номер ДР 0121U109588 в частині участі у виконанні її

етапу «Державні запозичення на фінансових ринках», де автором досліджено основні тенденції залучення заощаджень домогосподарств в Україні на внутрішньому ринку державних запозичень та окреслено основні напрямки активізації населення до інвестиційних процесів з метою підвищення ефективності функціонування публічних фінансів в умовах війни та у період повоєнного відновлення (Акт впровадження від 26 грудня 2024 р.).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Зміст дисертаційної роботи Добрянської Н. Б., у тому числі, наведені у ній статистичні дані і розрахунки, дають можливість зробити висновок, що основні результати дослідження, сформульовані здобувачем, висновки і практичні рекомендації є теоретично обґрунтованими і достовірними. Визначена мета дослідження, що полягає у поглибленні теоретичних засад в сфері поведінкових фінансів та обґрунтуванні шляхів трансформації фінансової поведінки домогосподарств в умовах цифровізації, зумовила логіку та структуру дисертації, а поставлені завдання сприяли конкретизації предмета та об'єкта дослідження. Це дало змогу автору виконати дослідження на достатньо високому науковому рівні та отримати перевірені результати, сформулювати важливі висновки й пропозиції, які мають як теоретичне, так і практичне значення.

Під час написання дисертаційної роботи Добрянської Н. Б. поєднано застосування широкого спектра загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. У процесі дослідження автор спирається на сучасну методологію наукового пізнання і технологію наукових досліджень. Зокрема, використовується сукупність загальновизнаних методів наукового пізнання, серед яких: системно-структурний, ретроспективний, конкретизації та абстрагування, порівняльний, кореляційно-регресійний та елементи кластерного аналізу. Це також підтверджується критичним узагальненням положень значного обсягу наукових робіт українських та зарубіжних науковців з тематики дослідження. Аргументація основних положень дослідження вказує на розуміння автором проблеми, уміння працювати з науковою літературою, нормативно-правовими документами, які регламентують фінансову діяльність домогосподарств, статистичними та інформаційно-аналітичними матеріалами. Висновки повною мірою відображають результати проведеного дослідження, сутність та новизну розроблених і представлених на захист наукових положень й практичних рекомендацій.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Добрянської Н. Б. складається з анотації двома мовами (українською та англійською), списку опублікованих праць за темою дисертації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу окремо та до всієї роботи загалом, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 271 сторінку друкованого тексту. Основний зміст викладено на 205 сторінках тексту, який містить 7 таблиць, 23 рисунки. Робота має 21 додаток, розміщений на 28 сторінках. Список використаних джерел містить 347 найменувань і викладений на 36 сторінках.

Робота виконана в науковому стилі, має чітку логічну послідовність досягнення поставлених задач, структура дисертації повністю відповідає встановленим вимогам.

Відсутність (наявність порушення академічної доброчесності)

Дисертація та публікації Добрянської Н.Б. свідчать про дотримання принципів академічної доброчесності. Робота містить посилання на джерела інформації у випадку використання ідей, розробок, тверджень, відомостей, статистичних даних, відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права. У дисертаційній роботі не виявлено академічного плагіату, випадків фальсифікації та фабрикації.

Повнота викладу положень і висновків дисертації в опублікованих працях

Наукові результати дослідження, висновки і рекомендації підтверджені апробацією на науково-практичних конференціях і публікаціями у наукових фахових виданнях України. Обсяг та зміст опублікованих Добрянською Наталією Борисівною праць засвідчує, що в них повною мірою представлені результати проведеного наукового дослідження. Здобувачем опубліковано 13 наукових праць, з яких 5 наукових статей у фахових наукових виданнях (4 - одноосібних, 1 стаття написана у співавторстві). Особистий внесок у наукових працях зазначений у списку публікацій. Вважаю, що кількість, обсяг і якість друкованих праць дають автору право публічного захисту дисертації.

Практичне значення отриманих результатів

Дисертаційна робота містить низку розробок щодо теоретичного, методичного і практичного інструментарію зміцнення і використання потенціалу домогосподарств України за рахунок трансформації їх фінансової поведінки в умовах цифровізації для розбудови національної економіки. Окремі практичні рекомендації автора, викладені у дисертації, використано у практичній діяльності АТ «Ощадбанк» (Довідка від 20.02.2025 (б/н)) та АТ «Укрексімбанк» (Довідка від 28.02.2025 № 0023105/6156-25).

Оцінка змісту дисертації

Структура та логічний виклад основних положень дає змогу простежити хід наукових думок автора, супроводжується рисунками, таблицями, посиланнями на використані джерела інформації. Зміст дисертації відповідає темі роботи, поставленій меті та свідчить про завершеність дослідження. Завдання роботи достатньою мірою обґрунтовані.

Розділ 1 «Наукові підходи до дослідження та формування фінансової поведінки домогосподарств» (с.13-74) присвячений характеристиці міждисциплінарного аспекту наукових підходів до дослідження фінансової поведінки домогосподарств; з'ясуванню стану розкриття та дослідження поняття «фінансова поведінка домогосподарств» вітчизняними та зарубіжними науковцями за допомогою бібліографічного огляду інформаційних джерел з використанням сучасних інструментів пошукових систем та наукометричних баз даних;

визначенню теоретичних засад сутності та моделей фінансової поведінки домогосподарств.

Розділ 2 «Характеристика фінансової поведінки домогосподарств в Україні в умовах цифровізації» (с. 75-154) містить аналіз фінансового стану домогосподарств та характеристика їх поведінки у контексті споживання фінансових послуг; характеристики динаміки основних індикаторів фінансової активності домогосподарств як власників ресурсів під впливом цифровізації; визначення ролі цифрових технологій як інструменту підтримки фінансової стійкості домогосподарств України в сучасних умовах;

Розділ 3 «Напрями трансформації фінансової поведінки цифровізованого домогосподарства в Україні» (с.155-195) присячений обґрунтуванню формування цифровізованого домогосподарства як результату трансформації фінансової поведінки домогосподарств під впливом цифрових технологій, введенню в науковий обіг поняття цифровізованого домогосподарства; виявленню шляхів ефективного використання переваг та надання пропозицій стосовно заходів щодо мінімізації ризиків фінансової поведінки домогосподарств під впливом цифровізації, надання пропозицій щодо напрямів раціоналізації фінансової поведінки домогосподарств в умовах цифровізації в контексті її переваг та мінімізації ризиків.

Після кожного розділу та загалом за результатами дослідження сформульовано висновки, які відображають зміст дисертаційної роботи та свідчать про виконання поставлених завдань. Текст дисертаційної роботи викладено логічно та послідовно.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи

Серед найбільш суттєвих наукових результатів, що розкривають особистий внесок автора у дослідження визначеної проблеми та характеризують наукову новизну проведеного Добрянською Н. Б. дослідження, варто виокремити наступні:

- удосконалення методичного підходу до оцінки фінансової поведінки домогосподарств, який, базується на поєднанні реальних показників фінансового стану домогосподарств з індексами споживчих настроїв та оцінкою домогосподарствами рівня свого добробуту у конкретних соціально-економічних умовах, що дозволяє виокремити найпоширеніші моделі фінансової поведінки домогосподарств для подальшої їх оптимізації (с 76-91);

- узагальнення підходів до методів оцінки ризиків та переваг використання домогосподарствами продуктів цифрових технологій під час здійснення фінансових операцій, що дозволило виокремити критично важливі переваги цифровізації для подальшого ефективного їх використання домогосподарствами у фінансовій діяльності та знайти шляхи убезпечення домогосподарств від можливих загроз, пов'язаних з процесами цифровізації (с. 175-190);

- автором було уточнено низку понять та введено окремі із них у науковий обіг. Серед них: «цифровізоване домогосподарство» (с.167-168), «фінансова поведінка цифровізованого домогосподарства» (с. 168), що дають змогу підвищити рівень наукової обґрунтованості проблематики впливу цифровізації на сучасні реалії існування домогосподарств та всі сфери їхньої діяльності;

- набув подальшого розвитку підхід до вибору напрямів раціоналізації фінансової поведінки домогосподарств в сучасних умовах через побудову моделі її трансформації (с. 166);

- завдяки адаптації дисертантом методики бібліометричного та кластерного аналізу досліджень фінансової поведінки домогосподарств за допомогою інструментів програми VOSviewer v.1.6.20 та методу визначення рівня зацікавленості відповідними запитами з використанням сервісу Google Trends, з'явилась можливість виявити ключові напрями трансформації фінансової поведінки домогосподарств та можливості впливу на неї з метою раціоналізації (с. 29-49).

Зауваження та/або дискусійні питання щодо положень дисертаційної роботи

Попри в цілому позитивну оцінку наукової роботи дисертанта та відповідний рівень обґрунтування та переконливості, у дисертаційній роботі Добрянської Н. Б. наявні окремі положення, що, на нашу думку, мають дискусійний характер та потребують додаткового уточнення.

1. У першому розділі дисертації (п. 1.2., с. 47) автор візуалізує результати пошуку, згенеровані за допомогою сервісу Google Trends щодо рівня зацікавленості користувачами пошукової системи Google в Україні запитами «цифровізація» та «домогосподарство». Такий підхід до дослідження є досить цікавим та неординарним, але, на наш погляд, щоб показати масштаби цифровізації домогосподарств, варто було б проаналізувати та порівняти результати ідентичних запитів за аналогічний період часу також і на світовому рівні та проаналізувати графіки отриманих результатів.

2. У підрозділі 2.2. проаналізовано досить великий масив інформації щодо динаміка основних індикаторів фінансової активності домогосподарств як власників ресурсів під впливом цифровізації, проте на нашу думку було б доцільно застосовувати ідентичні часові інтервали, окрім того, дані, які безпосередньо стосуються цифровізації, зокрема дані щодо інтернет-банкінгу обмежуються 2020 р (с.113-114), дані щодо порівняння вітчизняної платіжної інфраструктури з закордонною стосуються 2020 року (с. 118), інформація стосовно скорочення банківських відділень та філій обмежується 2019 р (с. 118). Крім того доцільно було приділити більшу увагу діяльності необанків, які мають найбільшу дотичність до трансформації традиційних банківських послуг в цифрову площину, впровадженню відкритого банкінгу, поглибленню інтернет-обслуговування, застосуванню штучного інтелекту в обслуговуванні клієнтів на прикладі діяльності вітчизняних банків.

3. У підрозділі 2.3. (с. 145-146) автор зазначає, що доступ до мережі інтернет є одним із визначальних факторів, що демонструє стабільне зростання протягом досліджуваного періоду, впливає на розмір доходів домогосподарств та підтверджує це результатами регресійного аналізу. Також, виходячи з цього твердження, автор припускає, що від рівня цифрової та фінансової грамотності членів домогосподарства у розрізі якісного використання інтернету залежить фінансова поведінка та, відповідно, рівень фінансового добробуту як окремих

домогосподарств зокрема, так і населення країни в цілому. На нашу думку, доцільно було б приділити увагу розрахунку взаємозв'язку рівня цифрової фінансової грамотності і добробуту домогосподарств, та порівняти одержаний результат з впливом доступності інтернету.

4. На рис. 3.1. (с. 166) автор узагальнює основні ознаки трансформації фінансової поведінки домогосподарств в умовах цифровізації. На нашу думку, було б доцільно провести хронологічну характеристику появи даних ознак, що дало б можливість обґрунтувати еволюцію трансформації фінансової поведінки домогосподарств під впливом цифровізації, порівнявши ключові періоди трансформації з основними етапами розвитку цифрових технологій.

5. На с. 170 здобувач схематично зобразив зміни, які відбуваються з основними економічними категоріями під впливом цифрового середовища (Рис. 3.3.). Поділяючи позицію автора щодо впливу цифрового середовища на фінансову поведінку домогосподарств, вважаємо, що наведені на рисунку висновки є узагальненими та загальновідомими і доречно було б у тексті обґрунтувати вибір саме цих економічних категорій для демонстрації змін та конкретизувати ознаки, які характеризують вплив цифровізації на кожен обрану категорію зокрема та уточнити ті фактори які мають стимулюючу та стримуючу дію на використання цифрових технологій.

6. У підпункті 3.2. дослідження дисертантом було запропоновано напрями раціоналізації фінансової поведінки домогосподарств в сучасних умовах. В цілому погоджуємось з думкою автора, але, на наш погляд, у визначенні такого роду напрямків здобувачеві необхідно було б приділити увагу визначенню суб'єктів, які повинні бути залучені до цього процесу, та конкретизувати умови створення відповідного інституційного середовища для раціоналізації фінансової поведінки домогосподарств в сучасних умовах. Окрім того суперечливим є пропозиція щодо включення до Господарського кодексу України положень щодо цифровізації у сфері економіки (с.178), оскільки останній втрачає свою чинність 28.08.2025 року.

Вважаємо, що здобувачу вартувало б ввести в дисертаційну роботу питання, яке б розкривало розрахунок прогнозу розвитку цифровізованих домогосподарств на найближчу перспективу.

Проте, зазначені зауваження в основному носять рекомендаційний характер та не впливають на загальний позитивний висновок щодо дисертаційної роботи Добрянської Н. Б., як ґрунтового дослідження, виконаного на достатньо високому науково-професійному рівні, що містить наукову новизну, має теоретико-методичну і практичну цінність.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Наталії Борисівни Добрянської на тему «Трансформація фінансової поведінки домогосподарств в Україні в умовах цифровізації» є завершеною самостійно виконаною науковою працею, в якій одержано нові теоретичні положення та обґрунтовані результати. Дисертація виконана на високому науково-методичному рівні, її зміст відповідає обраній темі дослідження та профілю спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування.

Сформульовані у роботі наукові положення, висновки та рекомендації є достовірними та всебічно обґрунтованими. Визначену мету дисертаційної роботи досягнуто, а основні завдання виконані повністю. Анотація та опубліковані Добрянською Н.Б. наукові праці повною мірою відображають зміст дисертації, ключові результати дослідження, положення його наукової новизни, практичну значущість та особистий внесок здобувача.

За своїм науковим рівнем, глибиною теоретичних розробок, практичним значенням отриманих результатів, висновків і рекомендацій, структурою, мовою та стилем викладення матеріалу дисертація Добрянської Н.Б. на тему «Трансформація фінансової поведінки домогосподарств в Україні в умовах цифровізації» відповідає Вимогам щодо оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії передбаченим, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що дисертація «Трансформація фінансової поведінки домогосподарств в Україні в умовах цифровізації» відповідає встановленим вимогам, а її автор - Добрянська Наталія Борисівна - заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 07 Управління та адміністрування зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування.

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансових
технологій та консалтингу
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Уляна ГРУДЗЕВИЧ

